

11. Armstrong J. Ukrainian Nationalism 1939 – 1945 / J. Armstrong. – New York – CUP, 1963. – 361 p.
12. Cooper M. The Nazi war against Soviet partisans 1941 – 1944 / Matthew Cooper. – London: Stein and Day, 1979. – 217 p.
13. Cooper M. The phantom war : The Germ. struggle against Soviet partisans, 1941–1944 / Matthew Cooper. – London : Macdonald & Jane's, 1979. – 217 p.
14. Dallin A. German Rule in Russia 1941-1945 / Alexander Dallin. – London, 1957. – 250 p.
15. Howell E. The Soviet Partisan Movement / Edgar M. Howell. – Bennington: Department of the army USA, 1956. – 218 p.
16. Laqueur W. Guerrilla warfare: a historical and critical study / Walter Laqueur. – Boston, 1976. – 464 p.
17. Pronin A. Guerrilla Warfare in the German-Occupied Soviet Territories 1941–1944 / A. Pronin. – Ph.D. diss. : Georgetown Univ., 1965. – 287 p.
18. Soviet Partizans in World War II. Ed. by Armstrong J. - Madison: Univ. of Wisconsin Press, 1964. – 792 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Нефьодов Дмитро Валерійович – аспірант кафедри історії України Навчально-наукового інституту історії та права Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: історіографія історії України, соціально-економічні процеси України другої половини ХХ ст., проблеми історичної регіоналістики.

УДК 94 (471.65)

ДО КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ ДАТИ ЗАСНУВАННЯ НАШОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Віталій ПОСТОЛАТІЙ (Кіровоград)

У статті дається спроба з'ясувати концептуальні засади визначення дати заснування нашого педагогічного університету.

Ключові слова: заснування Кіровоградського державного педагогічного університету, критерії визначення дати заснування вишу.

В статье сделана попытка выяснить концептуальные основы определения даты основания нашего педагогического университета.

Ключевые слова: основание Кировоградского государственного педагогического университета, критерии определения даты основания вуза.

The author writes about the conceptual approach to determining the date of foundation of our State Pedagogical University.

Keywords: base Kirovograd State Pedagogical University, the criteria for determining the date of foundation of the university.

У нещодавньому минулому досить вільно підходили до дати заснування того чи іншого закладу чи установи. За найменшої можливості її відносили до радянського, а ще краще сталінського періоду нашої історії.

З кінця 1980-х рр. почався період здолання історичних міфів і фальсифікацій радянської доби. Зокрема, автором була поставлена під сумнів дата заснування нашого вишу 1930 року. Нові підходи автора не відразу були сприйняті в університеті, тому, на наш погляд, є досить актуальним висвітлити наші концептуальні підходи в цьому питанні.

В Україні існує близько тисячі вишів, 90 відсотків з яких з'явилися на світ у 90-х роках минулого століття. Господарі деяких з них намагаються штучно зістарити свої стіни, приписати собі зайву сотню років. Відкрили, наприклад, інститут комерції, а в місті колись функціонувало комерційне училище, і новоспечені "комерсанти" оголошують себе прямими нащадками і наступниками тих, які були в місті ще до революції. І новоспечений ВНЗ поспішає відсвяткувати "свій" сторічний ювілей. Проте, окремі ВНЗ випадають із загального прагнення постарішати, відшукати у своїй історії зайву сотню чи десятків років. До цих небагатьох вишів, які хочуть здаватися молодшими, ніж є насправді, належить і наш Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. І досі є люди, яких доводиться переконувати в тому, що ми були засновані не 1930 року, а 1921-го, що 1930 року лише відбулася одна з багатьох (не перша й не остання) реорганізацій нашого вишу, що штучне "омолодження" значно збіднює його історію.

Найбільш узагальнено альтернативні погляди щодо дати нашого заснування висловив доцент С.І. Шевченко. У своїй "Історії Кіровоградського державного педагогічного університету" він пише: "Відносно ж педуніверситету як вищого навчального закладу дослідник (В. Постолатій – авт.) дійшов висновку, що він має неперервну історію з 01.06.1921 р. Це не єдина альтернативна дата початку літопису вишу. 2000 р. викладач кафедри народознавства І. А. Вівсяна на шпальтах "Університетського меридіана" зауважила: "Постановою Директорії Української Народної Республіки під номером 114 від 26 січня 1919 року було відкрито учительський інститут в Єлисаветграді". За чотири роки колишній студент загальнонаукового факультету, краєзнавець Ю. М. Матівос ствердить, що найдавнішим вищим навчальним закладом міста є Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка "заснований 1860 р. як двокласне жіноче училище, реорганізоване згодом у громадську жіночу гімназію". При цьому кузнею педагогічних кадрів для області автор вважає виш лише "протягом більше ніж півстоліття". Із другої пол. 2003 р. в університетській атрибутиці (календарі, проспекти тощо) з'являється зображення давнього корпусу з назвою закладу та ще однією датою "1881". Для доведення зазначених поглядів гадаємо: необхідно оприлюднити тексти джерел про створення, статус, діяльність і зв'язок з приміщенням по вул. Шевченка, 1 названих навчальних закладів, що могло б бути здійснено в спеціальному збірнику документів і на конференції з історії педагогічної освіти 1860 – 1930 рр. у Центральній Україні. Поки ж що керівники закладу зі шпальт "Університетського меридіана" (2000 р. – О. Є. Поляруш і 2004 р. – В. В. Радул), декани історичного (І. А. Козир) та філологічного (В. М. Ожоган) факультетів зі сторінок проспекту "Кіровоградський

державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка” називають 1930-й роком створення і відліку історії вишу, з чим згоджуємося на сьогодні й ми” [4; с. 3 – 4].

Слід зауважити, що альтернативні дати їхніми прибічниками не аргументуються, а тому й не передбачають наукової дискусії. У своїй книзі ”Педагогічна освіта на Кіровоградщині” [2] ми простежили зусилля з підготовки вчителів у краї, починаючи з 1865 року: це і педагогічний клас при жіночій гімназії, про який писав свого часу Ю. М. Матівос, і педагогічні курси при вищому початковому училищі, літні педагогічні курси, що діяли до революції, це і спроби відкрити вищий педагогічний заклад під час громадянської війни, про що повідомляла І. А. Вівсяна. Що ж стосується “зв’язку з приміщенням по вул. Шевченка, 1”, про що зауважував С. І. Шевченко, то жіночу гімназію було закрито 1920 р., а наш виш отримав його 1927 р., змінивши до цього декілька адрес, але цей факт не має ніякого стосунку до дати заснування університету. Натомість нами доведено, що наша неперервна історія як вищого навчального закладу почалася саме 1 червня 1921 року. На слові “неперервна” я зробив би наголос. У цьому суть нашого концептуального підходу. Ми простежили цю неперервність, наступність і в роботі викладацького складу, і студентського контингенту.

Після невдалих спроб 1918–19 років відкрити в місті учительську семінарію чи інститут до думки про необхідність організації в Єлисаветграді педагогічної школи повернулися 1920 року. Планувалося відкрити однорічні педагогічні курси для осіб, що мали середню або педагогічну середню освіту. У вересні – жовтні 1920 року окружний відділ народної освіти навіть приймав заяви від охочих навчатися на таких курсах. Проте, у серпні 1920 року вийшла постанова Наркомосвіти УСРР про педагогічні школи (вчительські семінарії). Ці школи мали бути трирічними. За тогочасним українським законодавством вони вважалися вищими навчальними закладами. Навчальний рік у них ділився на три триместри. Всі педшколи, як і за царату, мали утримуватися за кошти держави. Методичні рекомендації Наркомосвіти націлювали, як це й було до революції, на практичну, прикладну спрямованість викладання основ наук. Так, на ботаніці рекомендували вивчати лікарські рослини, основи агрономії, на зоології – відомості з ветеринарії, на анатомії – надання першої медичної допомоги, дії основних ліків, на суспільствознавстві – абетку комунізму Бухаріна. Вводилися обов’язкові трудові процеси – робота на землі (польові роботи, городництво, тваринництво) та в майстерні, лабораторно-студійні та клубні заняття, екскурсії, педагогічна практика.

Єлисаветградські вищі трирічні педагогічні курси було відкрито місцевою владою 1 червня 1921 року. Ці курси ставили своїм завданням теоретичну та практичну підготовку працівників освіти для єдиної трудової школи. Педшкола відкрилась у складі одного першого й двох підготовчих класів. До першого її класу приймали осіб, яким виповнилося 17 років і які мали об’єм знань в обсязі колишнього середнього навчального закладу. Насамперед до педшколи приймали сільську молодь за направленнями організацій: партійних, радянських, комсомольських, профспілкових, комнезамів, трудових колективів. На вільні місця приймали й міську молодь. Найбільше путівок було від комнезамів (комітетів незаможних селян).

Перша адреса Єлисаветградської педшколи нам невідома. Однак уже в березні 1922 року школа перемістилася в будинок Крижанівського по вулиці Володарського. Одночасно там розмішалася й трудова школа № 15 (зараз ЗОШ №11). З перших днів занять постала проблема організації побуту студентів. На початку червня 1921 року педрада звернулася до колегії окружного відділу народної освіти "відносно необхідності дати людські умови перебування в бурсі" (так тоді називали гуртожитки – авт.) студентам педшколи, проте здійснити це в умовах розрухи було важко. Через місяць занять у роботі курсів було оголошено канікули. Курсанти педшколи розпускалися по домівках з 1 липня по 15 серпня, як було сказано у рішенні педради, "у зв'язку з відсутністю гуртожитку, кухні та початком польових робіт".

19 липня 1921 року шкільна рада звернулася до губернського управління професійної освіти з листом про неправильну тарифікацію. Там говорилося: "Беручи до уваги, що: 1) більшість лекторів педшколи має високу науково-практичну підготовку (частина має наукові друковані праці, значна кількість – багаторічну педагогічну практику в середніх школах, майже всі мають вищу академічну освіту); 2) до складу учнів згідно з розробленими правилами прийому до школи приймаються після відповідного колоквиуму особи з належною підготовкою не нижчою курсу колишніх вищих початкових шкіл; 3) школа дає закінчену професійну підготовку – випускає вчителів семикласних трудових шкіл; шкільна рада прохає Губпрофосвіти, аби школу щодо оплати лекторської праці було прирівняно до вищих шкіл". клопотання школи задовольнили, оскільки в ті роки подібні курси вважалися вищими навчальними закладами.

Першим завідувачем педшколи був Г. А. Кривченко, який викладав географію. Серед перших лекторів – Ю. І. Тобілевич, людина дуже цікавої долі, брат І. Карпенка-Карого, П. Саксаганського, М. Садовського, який був членом Єлисаветградської міської думи (1917 р.), комісаром освіти нашого повіту (1918 р.). Юрій Іванович 1921 р. був секретарем педради та викладав природознавство. У школі працювали також: О. О. Єрмак (помічник завідуючого, українська мова), Є. Ф. Бурлюк (природознавство, геологія), А. В. Верділов (історія України), Й. І. Вітряченко (українська мова), В. С. Грудненко (малювання), Т. В. Калиниченко (природознавство, зоологія), В. В. Кеслер (загальна історія), О. О. Кияшко (фізика), В. Л. Коссовський (російська література), М. П. Соловійов (математика), В. О. Феоктистов (фізичне виховання), В. І. Харцієв (психологія та педагогіка).

У перші роки діяльності школи завідуючі обиралися на загальних зборах викладачів таємним голосуванням. Керівники школи змінювалися при цьому досить часто. У серпні 1922 року завідуючим колектив обрав Б. В. Плєского. Через кілька місяців завідуючим курсами став відомий та шанований у краї педагог В. І. Харцієв, який очолював педшколу значно довше, ніж його попередники. Завдяки його енергії та досвіду педкурси пройшли складний та драматичний період становлення й виживання.

У педшколі навчання було шестиденним. Протягом дня було 5 занять по 40 хвилин і шосте, спільне для всіх, з фізичного виховання. Ще 2 години студенти повинні були займатися клубною роботою. Уявлення про навчально-виховний процес можна отримати з доповіді про стан Єлисаветградських трирічних

педагогічних курсів, датованої 5 квітня 1924 року. Читаємо: “Заняття ведуться згідно з навчальним планом у вечірній час з 16 години, щоденно 6 годин лекцій та семінарів, а в ранковий час проводяться клубні заняття з фізкультури, хорового співу, драматургії та образотворчого мистецтва. Крім того, організовано ряд гуртків: марксистський, літературний, історичний, соціального виховання, краєзнавства, робота яких також проходить у ранковий та позаурочний час. У позаурочний час ведуться також практичні заняття із соцвиховання у формі відвідування дитячих закладів, помічництва, а також у формі обстеження дітей педологічного та психологічного характеру, їхнього розумового та фізичного розвитку...” Робота студентів, як зазначалося в доповіді, полягала у відвідуванні та конспектуванні лекцій, підготовці власних доповідей та рефератів на семінарські заняття й гуртки, відвідуванні дитячих закладів, участі в громадській роботі, організації студентської читальні та приведенні в порядок бібліотеки. У доповіді відмічено також ”слабку підготовку й різношерстий склад слухачів, велике їхнє завантаження як навчальною, так і громадською роботою, слабку матеріальну базу педкурсів, брак книжкового матеріалу... і взагалі тяжкі матеріальні умови життя студентів”.

Характерною для того часу тенденцією було створення в невеликих містечках і навіть селах вищих педагогічних курсів та інститутів. Навчальні заклади відкривали місцеві органи влади й навіть за постановою загальних зборів мешканців населеного пункту або певної ініціативної групи. То ж не дивно, що 1920 року в Україні було 45 вищих навчальних педагогічних закладів, а 1921 року їх уже стало 128.

У нашому краї 1920 року на базі Добровеличківської вчительської семінарії теж утворилися трирічні вищі педагогічні курси, які проіснували досить довго. 1919 року розпочали роботу Новомиргородські педкурси.

Через фінансові труднощі на Єлисаветградських педкурсах довелося закрити в 1922–23 навчальному році один підготовчий клас. Новий 1923 рік приніс нові випробування. Рішенням Укрголовпрофосу Єлисаветградські педкурси було знято з державного забезпечення з 1 січня 1923 року і запропоновано перевести їх на місцевий бюджет. “В іншому разі необхідно ліквідувати курси”, – писав завідувач губпрофосу з Одеси до Єлисаветградського окружвно (окружного відділу народної освіти), у віданні якого був виш. Тож початок 1923 року проходив під знаком боротьби за існування не лише студентів, а й закладу в цілому. Педрада Єлисаветградських трирічних курсів 24 лютого 1923 року звернулася до інспектури губпрофосу з листом, у якому, зокрема, говорилося: “Брак у нових учителях відчувається в повіті досить гостро і, отже, необхідність в існуванні навчального закладу, який може задовольнити цю нужду, не потребує інших доказів... Єлисаветградські трирічні курси... відразу привернули багато учнів і робота як учнями, так і вчителями проводиться досить інтенсивно. В даний час робота на педкурсах є цілком позитивною. Курси працюють, маючи I та II основні класи і I та II підготовчі класи. Отже, з осені 1923 року курси будуть працювати, маючи всі три основних класи. І ось, в самий розпал роботи, коли вже пройдено організаційний період, курси знімають з постачання, тобто закривають. Це закриття цілком суперечить інтересам повітового населення, яке має потребу в підготовлених

працівниках освіти. Педрада прохає вас потурбуватися про збереження цього закладу”.

У березні 1923 року завідуючий курсами В. І. Харцієв звернувся до уповноваженого губпрофосвіти з листом, у якому говорилося: “Оскільки закривається кооперативний технікум, комітет педкурсів прохає вашого клопотання про закріплення приміщення та майна кооперативного технікуму – фізичного кабінету, бібліотеки, малювального класу та іншого за педкурсами. Це дозволить поставити навчальну справу на належну висоту”. Це прохання було підтримано й задоволено. Педкурси одержали своє перше власне приміщення та певну навчально-матеріальну базу. Педкурси перейшли до приміщення колишнього громадського комерційного училища, що розміщувалося на розі вулиць Леніна та Калініна.

У грудні 1923 року завідувач губпрофосу повідомив Єлисаветградський окрвиконком, окружвно та адміністрацію педшколи про те, що Єлисаветградська трирічна школа хоч і переведена на місцевий бюджет, “проте, продовжує зберігати характер вищого навчального закладу вищої спеціалізації”. Це роз’яснення було потрібне, щоб при складанні місцевого бюджету права лекторів педкурсів як працівників вищої школи не були порушені. Губернський відділ профспілки працівників освіти в додатку до листа завгубпрофосу роз’яснював, що Єлисаветградські трирічні педкурси як навчальний заклад належать до вишів типу технікумів.

Хоча в країні відбулося загальне вимушене спрощення вищої освіти, але викладачі, які пройшли практику старої середньої школи, намагалися бути вимогливими до знань студентів. Станом на квітень 1924 року близько половини студентів уважалися тими, хто не встигає. Це пояснювалося їхньою поганою довишівською підготовкою, перевантаженням навчальною роботою та громадською діяльністю на педкурсах і, звичайно, вимогливістю до знань викладачів. Улітку студенти I та II курсів поїхали на педпрактику до дитячих будинків, будинків для безпритульних, дитячих містечок. Відбувся перший випуск: 44 випускники одержали призначення на річне стажування. В. Харцієв уступив у полеміку з окрінспектурою про суть сільськогосподарського ухилу в роботі педкурсів. Місцева влада мала намір виділити педкурсам велику земельну ділянку далеко за містом. В. Харцієв у листі від 29 серпня 1924 року писав до окружвно: ”Студенти педкурсів протягом навчального року виконують педагогічну практику в дитячих будинках та трудових школах і відриватися на сільськогосподарські роботи за десятки верст від міста не можуть. Педкурси – взагалі виш ідеологічний, а не сільськогосподарський. Для виконання сільгоспухилу нам треба мати невелику площу землі в межах міста як лабораторію рослинництва (сад, город), дослідне поле, розсадник, а не як навчальне господарство, яке вимагатиме і великих коштів, і багато часу від студентів”. У зв’язку з цим В. Харцієв і прохав невелику земельну ділянку для педкурсів у районі Олексіївки, до речі, де й сам мешкав.

1924–25 навчальний рік розпочався спокійно. Проте, уже із середини вересня почалися нові потрясіння. Хоча на освіту окрузі було виділено коштів на рівні минулого навчального року, проте окружна бюджетна комісія прийняла рішення про зняття Зінов’євських педкурсів з місцевого бюджету з 1 жовтня 1924 року, тобто про їхнє фактичне закриття. Але зникнути, за задумом місцевих чиновників,

повинні були не Зінов'євські, а Новомиргородські педкурси, які були на державному бюджеті і які повинні були разом із своїм бюджетом переміститися в Зінов'євськ. У столиці змушені були погодитися з об'єднанням Новомиргородських курсів з Зінов'євськими, залишивши їх у місті Зінов'євську.

29 жовтня окрвиконком зажадав від керівників педкурсів протягом 24 годин переїхати "з усіма справами і майном до будинку колишньої реальної школи". В. Харцієв відповів, що це розпорядження виконати неможливо, оскільки сам переїзд вимагав коштів, яких курси не мали. Крім того, приміщення по вулиці Леніна педшкола щойно відремонтувала, а приміщення реальної школи потребувало значного ремонту, коштів на який не було. Тож 1924 року педкурси могли опинитися в колишньому приміщенні реального училища, при якому земці прагнули відкрити педкурси ще 1865 р.

31 жовтня засідання окрінспектури прийняло рішення рекомендувати на посаду завідуючого об'єднаними курсами В. Харцієва. 3 листопада завідуючий губнаросвітою повідомив до Зінов'євська, що штати об'єднаних педкурсів залишаються такими ж, якими були в Новомиргороді на утриманні держбюджету, що потрібно провести відбір лекторів та учнів на об'єднані курси, а зайвих відчислити. Крім того, було заявлено, що "бажано завідуючим мати партійця".

Початок 1925–26 навчального року приніс зміну вивіски Зінов'євським педкурсам. Це було зумовлено не якимись змінами в роботі самої педшколи, а черговою реорганізацією системи вищої педагогічної освіти України. Технікум, незважаючи на всі домагання здобути нове помешкання, продовжував залишатися у старому приміщенні колишнього громадського комерційного училища на розі вулиць Леніна й Калініна. Залишилися на своїх робочих місцях керівники та викладачі, на лавах сиділи ті ж студенти. Технікум, як і в минулі роки педкурси, відчував великий брак коштів. Місцева влада не тільки не посприяла керівникам технікуму щодо виділення нових приміщень для розширення аудиторних площ та гуртожитків, але й зволікала з виділенням земельної ділянки. У вересні 1925 р. директор технікуму П. Калиниченко повторив звернення В. Харцієва до окрвиконкому з проханням виділити 5–6 десятин землі біля Інгулу разом з колишньою дачею Лукашевича. У листі П. Калиниченко писав, що всім технікумам України із сільськогосподарським ухилом відводилося 30–100 десятин землі для проведення практичних занять із сільського господарства, що земля біля Інгулу потрібна технікуму "не лише для виконання практикуму з вирощування інтенсивних культур, але і як жива лабораторія для проходження органічної природи". Проте й цього разу реакції на звернення педтехнікуму не було. У грудні 1925 р. технікуму передали під гуртожиток колишній будинок Павловича по вул. К. Маркса. Він належав Кіровоградському педінституту до початку 1990-х років., коли за бартером перейшов у власність одного з кіровоградських бізнесменів. Зараз це – престижний ресторан і готель.

Відмова місцевої влади фінансувати педтехнікум призвела не лише до значного скорочення контингенту студентів у ньому. Вона негативно позначилася й на якості нових наборів. У ті роки підготовчі відділення утримувалися тільки за місцеві кошти. Місцева влада відмовилася фінансувати навіть підготовчі відділення. Через це план прийому до педтехнікуму у вересні 1925 р. виконано не було. Із 80 осіб, що поступали, відбіркова комісія прийняла безумовно тільки 8 осіб,

ще 13 прийняла умовно. Основна причина – незадовільні знання тих, кого направили до технікуму. Серед тих, хто поступив, були й колишні студенти, які опинилися поза навчальним закладом через значне скорочення контингенту після злиття Новомиргородських та Зінов'євських педкурсів. Просячи гроші для підготовчого відділення, П. Калиниченко так писав про тих, кого довелося відсіяти: "Своїми знаннями вони зовсім не відповідають вимогам технікуму, а за соціальним станом й громадською активністю ті, хто не відповідають, є найбажанішим елементом". Але чи не могло бути невиконання плану прийому 1925 р. умисним, своєрідним засобом тиску на місцеву владу, додатковим аргументом на користь відкриття підготовчого відділення?

Наприкінці 1925 р. округово звернулося до педтехнікуму за роз'ясненням, чи можуть його випускники викладати математику в старших класах семирічки. Відповідь педтехнікуму дає можливість краще зрозуміти: кого саме в середині 20-х років готував зінов'євський виш. Читаємо: "Кожен студент, закінчивши педтехнікум, може викладати математику в будь-якому класі семирічної школи. Але технікум переважно зосереджує увагу на першому концентрі семирічки. Спеціальної методичної підготовки з окремих дисциплін студенти технікуму не мають". Так що випускники педтехнікуму були фахівцями початкової освіти, але при потребі могли читали все в будь-яких класах семирічки, хоч і не мали "спеціальної методичної підготовки". Крім того, вони направлялися на партійну, радянську та комсомольську роботу. А хтось ставав командиром Червоної Армії, хтось – чекістом, хтось – в'язнем ГУЛАГу...

Із середини двадцятих років Наркоматом освіти України було запроваджено процентні соціальні норми прийому до педінститутів і технікумів. Норми прийому для груп робітників і селян уважалися мінімальними. Цей мінімум з роками лише зростав. Подібний протекціонізм уможлиблював масово здобувати освіту вихідцям з найбідніших верств населення.

Обмеження прийому до навчальних закладів молоді непролетарського проходження змушувало дітей заможних батьків приховувати свій майновий стан. Але досить часто траплялися "пильні" чиновники, активісти, сількори, ображені, заздрісні, які "сигналізували" про "липу" і студента чекало виключення з навчального закладу, навіть якщо він добре вчився й до диплому залишалися лічені місяці чи дні.

1927 р. було проведено атестацію викладацького складу педтехнікуму. Відповідним наказом наркомату освіти 11 листопада 1927 р. В. Харцієву, першому серед викладачів, було присвоєно звання професора другої групи. Три викладачі в січні 1927 р. стали штатними лекторами першої групи. Це Д. Л. Пічахчі, С. П. Шевченко, П. П. Молоків-Журський. Штатними лекторами другої групи стали І. А. Винник, Д. П. Кучма, Г. П. Семенів. Ще дев'ять осіб були позаштатними лекторами першої та другої груп. Серед них Н. І. Ширмак, І. Г. Озерний, Х. Х. Масс, С. Д. Чернишенко та ін.

Весною 1927 р. директор технікуму Г. П. Семенів підготував доповідну записку з питання про перетворення Зінов'євського педтехнікуму в педагогічний інститут. Необхідність подібної реорганізації зумовлювалася тим, що педінститути, які перебували за межами Зінов'євської округи, не задовольняли попит краю на вчителів старших класів семирічної школи. У старших класах сільських семирічок,

викладали лише 2,5% вчителів, які закінчили радянські педінститути і 22,5% – педтехнікуми. До речі, 25,5% вчителів округи мали лише загальну середню дореволюційну освіту. У міських школах краю ситуація була не набагато кращою. Випускники педінститутів, які викладали в старших класах семирічок, становили 3,4%, випускники педтехнікумів – 13,5%.

Було підраховано, що потреба у вчителях для роботи в старших класах семирічок округи у 1927–28 навч. році складе 22 особи, у 1928–29 навч. році – 45 осіб, у 1929–30 навч. році – 32 особи, у 1930–31 навч. році – 32 особи. Таким чином, виникала необхідність потурбуватися про забезпечення шкіл округи вчителями відповідної кваліфікації для роботи у старших класах. Педтехнікум у силу наявних навчальних планів виконати це завдання не міг. Аналізуючи навчально-матеріальну базу технікуму, Г. П. Семенов оцінив її як мінімальну, з якою можна проводити необхідну педагогічну працю. Далі в доповідній записці Г. П. Семенова читаємо: ”В той же час слід відзначити, що цілком розгорнути допоміжні установи технікуму, навіть ті, що є сьогодні, значною мірою перешкоджає помешкання, в якому розміщено технікум... Кабінет і лабораторія неорганічної природи містяться у трьох невеликих кімнатах, таких, що навіть їхня загальна площа не дозволяє одночасно проводити заняття більш як з 25 студентами. Те ж саме потрібно сказати й про інші кабінети та лабораторії, частина з яких або ж зовсім не має приміщення (тесларсько-слюсарна майстерня, що міститься в сараї), або розміщена в дуже тісних кімнатах”. Г. П. Семенов назвав значною хобою педтехнікуму відсутність окремої власної зразкової школи для роботи в ній студентів під керівництвом викладачів. За підрахунками директора, реорганізація технікуму в інститут потребувала збільшення бюджету закладу більше як у три рази. Г. П. Семенов не допускав можливості подібної реорганізації вже в наступному 1927–28 навч. році. Саме ця можлива реорганізація й спонукала місцеву владу нарешті звернути увагу на проблеми педтехнікуму з приміщенням та земельною ділянкою. Наполегливі багаторічні прохання про виділення ділянки землі для здійснення сільськогосподарського ухилу було задоволено лише в червні 1927 р., коли окрвиконком виділив педтехнікуму 4,5 десятини землі на березі Інгулу в районі Новоолексіївки (колишня дача Макеєва) для організації там агро-біологічної лабораторії.

Новий 1927–28 навч. рік педтехнікум розпочав у приміщенні колишньої жіночої громадської гімназії, у якому й сьогодні навчаються студенти психолого-педагогічного та історичного факультетів Кіровоградського університету й навколо якого з часом виросло ціле університетське містечко.

С. К. Королук, який протягом тривалого часу очолював Кіровоградський педінститут, у першому томі Наукових записок цього вишу, видрукуваних 1951 р., вмістив об’ємний нарис “До двадцятиріччя існування Кіровоградського педінституту ім. О. С. Пушкіна”. Проте, у цьому нарисі період заснування нашого вишу висвітлено недостатньо чітко. Не вказано рік заснування педтехнікуму, про який згадується одним реченням. Говориться, що інститут соціального виховання було засновано 1929 року й не зроблено з цього приводу більш детальних пояснень.

У проспектах педінституту, випущених до ювілейних дат у 1980 та 1990 роках, стверджується: ”Потреба в підготовці висококваліфікованих кадрів для народного господарства зумовила відкриття в Кіровограді в 1929 р. на базі

педагогічного технікуму інституту соціального виховання... 1 жовтня 1930 р. Рада Народних Комісарів УРСР прийняла постанову про відкриття на базі інституту соціального виховання Кіровоградського педагогічного інституту”.

Академік В. К. Майборода в монографії “Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.)” про цей період писав так: ”До початку 1930 р. в Україні діяла своя система педагогічної освіти (Інститут народної освіти, Вищі трирічні курси, технікуми)... У липні 1930 р. союзний уряд ухвалив постанову ”Про реорганізацію вищих навчальних закладів, технікумів і робітничих факультетів”, а в серпні – “Про реорганізацію мережі і систем педагогічної освіти в Україні”. Ці документи передбачали такі типи навчальних закладів: 1. Вищі педагогічні школи – педагогічні інститути. 2. Середні педагогічні школи – педагогічні технікуми. 3. Короткотермінові педагогічні курси”.

Основним навчальним закладом в Україні ставав інститут, базою для якого були робітфаки й підготовчі курси: термін навчання в педінститутах – від трьох до чотирьох років. В Україні почали діяти різні типи інститутів, які готували педагогічні кадри. РНК УСРР 11 серпня 1930 р. затвердив перелік інститутів і відділів. У списку, який наводить В. К. Майборода, фігурують 39 педвишів. Серед них за номером 28 значиться Зінов’євський інститут соціального виховання [1, с. 76]. Із запровадженням єдиної системи вищої педагогічної освіти в межах колишнього СРСР 1930 року 11 педтехнікумів України із задовільною матеріальною базою було реорганізовано в інститути, серед них був і наш технікум.

Історію реорганізації педтехнікуму в інститут вивчали 1970 року доц. П. М. Левитський та ст. викладач Кіровоградського педінституту М. К. Работнова. Ними встановлено, що всі архіви та документальні матеріали з історії інституту з 1930 до 1943 року було передано до Харківського архіву Наркомосу. Результати дослідження П. М. Левитського та М. К. Работнової збігаються з даними С.К. Королюка, який у згадуваному вище нарисі писав: “1929 року на базі технікуму в Кіровограді був організований інститут соціального виховання з трирічним навчанням... В інституті були такі факультети: 1) техніко-математичний, 2) агробіологічний, 3) історичний, 4) мови й літератури; причому студенти випускних курсів педтехнікуму були прийняті на другий курс інституту, а на перший були зараховані слухачі підготовчих курсів”.

Навесні 1930 р. Зінов’євський педтехнікум очолив П. А. Гудзенко. Саме за його керівництва педтехнікум офіційно 1 жовтня 1930 р. було реорганізовано в інститут соціального виховання. Більша частина викладачів технікуму почала викладати в інституті. Були й ті, кого направили до нас після закінчення аспірантур та з інших міст України.

Підсумовуючи сказане, можна зробити такі висновки.

Старі навчальні заклади Єлисаветграда збереглися до початку 20-х років, коли на зміну їм прийшла радянська єдина трудова школа. Я. П. Ряппо описував цей процес таким чином: “З 1920–21 навч. року йшла ліквідація загальноосвітніх навчальних закладів, крім спеціальних технічних і сільськогосподарських, і на зміну їм започаткувалися професійні школи. Спочатку на місцях робилися спроби перейменування колишніх гімназій і реальних училищ у педагогічні й соціально-економічні школи, але такі в системі освіти України були відсутні, а тому

перейменування їх не врятувало” [3, с. 582]. Злам старої системи освіти був достатньо суттєвим і глибинним.

На зміну педагогічному класу при гімназії і педагогічним курсам при міському училищі було відкрито 1 червня 1921 року Єлисаветградські вищі трирічні педагогічні курси. Наш університет можна ще ”зістарити”, долучивши до його історії дореволюційний період, якщо вдасться довести, що 1921 р. відбулося не створення, а реорганізація педкурсів.

На початку 1920-х років відбулося значне спрощення вищої освіти. Адже якість контингенту, який сідав на студентські лави, навіть порівнювати не можна було з тим, який був до 1917 року. Тому не є дивним, що Єлисаветградські педкурси, відкриті 1921 року, вважалися за тогочасною українською системою вищої освіти вищим навчальним закладом. Це доведено професором В. К. Майбородою. Вчений прийшов до висновку, що трирічні педагогічні курси “за правовим станом... прирівнювали до технікумів, що, як відомо, вважалися вищими навчальними закладами...” [1, с. 35]. Це також впливає з документів про систему вищої педагогічної освіти України 1920-х років. Так, у працях Я. П. Ряппо читаємо: “У напрямку педагогічної освіти українська система дотримується рішуче того погляду, що кваліфікація педагога – це кваліфікація вища... Тому не може бути й мови про середню педагогічну профшколу” [3, с. 584].

До початку 1930-х років кількість випускників нашого педагогічного навчального закладу, як і до революції, була обмеженою, але й вони мали проблеми з працевлаштуванням, бо число вакансій у школах було ще менше.

Поступово рівень педагогічної освіти в Україні підвищувався й паралельно з цим міцнів, набиралася сили й досвіду, підвищував свій статус і Єлисаветградський педагогічний заклад. Статус цього ВНЗ в ході реорганізацій декілька разів змінювався: вищі трирічні педагогічні курси (1921 р.); педагогічний технікум (1925 р.); інститут соціального виховання (1929 р.); педагогічний інститут (1933 р.); учительський інститут (1935 р.); педагогічний інститут (1939 р.); педагогічний університет (1997 р.).

Реорганізація 1930 року, яка нібито дала початок нашому ВНЗ, як уважалося протягом півстоліття, була пов’язана зі сталінською політикою придушення українського національного відродження, згортанням культурно-освітньої автономії України. У цей час була ліквідована українська система вищої освіти й упроваджена загальносоюзна.

С. К. Королюк обрав дату заснування нашого університету в 1951 р., в часи сталінізму. Він мав обрати “правильну” дату, щоб його не звинуватили в якомусь ухилі чи націоналізмі, тому ”правильна” дата мала бути пов’язана з ім’ям вождя, з документом центральної влади. Лише такою логікою можна пояснити вибір колишнього директора нашого вишу. Повторення ж услід за ним цієї дати, на наш погляд, стало певною традицією і породжене неактуальністю історії нашого університету для наступників С. К. Королюка. То ж 1930 р. – це лише дата заснування деяких наших факультетів. Щодо університету, то згідно із сучасними уявленнями, він створився 1 червня 1921 р.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1982 рр.). – К.: Либідь, 1992.
2. Постолатій В. В. Педагогічна освіта на Кіровоградщині (1865 – 1965 рр.). – Кіровоград: Нашвидав, 2006.
3. Ряппо Я. П. Развитие и современное состояние Украинской системы народного просвещения // Педагогическая энциклопедия. – Т.3. – М.: Работник просвещения, 1929.
4. Шевченко С. І. Історія Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка (1964–1999 рр.). – Кіровоград: ВО "Акорд", 2005.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Постолатій Віталій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методик початкового навчання КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: історія освіти кін. XIX – поч. XX ст.